

A rövid 20. század kíméletlen hosszúsága

Birher Nándor*

Abstract   **The Ruthless Lengthiness of the Short 20th Century.** 1989 seemed to be the *par excellence* point of rupture in 20th century history. Nowadays, however, it has become clear that it was only one element of the complex set of transformations that has its roots in pre-World War I circumstances. It is also more and more clear that the 20th century has not really ended yet – the events are rolling on before our eyes in a less and less predictable way out of the impetus of the seemingly buried 20th century. The paper analyses the main trends of 20th century history on the basis of the social teaching of the papal encyclical *Centesimus annus*.

Keywords   1989, papal encyclical *Centesimus annus*, short 20th century, Consumerism, Virtual World, God and Faith

A fenntartható fejlődés mítosza nem néhány éve vált köddé. Ez a mítosz már megszületése előtt is csak illúzió volt. A gazdasági fejlődés, a környezetvédelem és a társadalmi fejlődés anyagi alapú összehangolása nem hoz fenntartható eredményeket. A rövid 20. század az anyagi világban biztonságot kereső emberi értelemnek ezeket a tragédiáit foglalja össze. A gépek elhozták a világháború fogalmát, a fizika fejlődése az atombombát, a globális gondolkodás pedig a környezet meggyalázását. Mindenki bízott benne, hogy mindez 1989 környékén véget ért. Fukuyama az emberiség ideológiai fejlődésének végéről beszélt, arról, hogy végre mindenütt bevezetésre került a nyugati liberális demokrácia. A globális konfliktusoknak vége, az eszmék háborúja végérvényesen lezárult.¹ Mindez igaznak is tűnt mindaddig, amíg a gazdaság kiengesúlyozott működése ezt az illúziót táplálta, egészen 2008-ig.

Napjainkban válik világossá, hogy az ember által megtervezett társadalom és gazdaság nem működik megfelelően. Az ember élete nem körzövel és vonalzóval kiszámolt élet. A Trianonban megrajzolt vonalak még modelleknek sem nagyon jók, nemhogy emberi életre alkalmas valóságnak. Ennél is súlyosabb a helyzet a Sykes-Picot egyezményvel kapcsolatban, amelyik 1916-tól kezdődően alapvetően meghatá-

---

* Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola; Kaposvári Egyetem
Email: birhernandor@gmail.com

¹ Huntington, s. P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Budapest 2014, 30–31.

rozta Jordánia, Irak, Libanon, Szíria és Palesztina határait.² Itt is a vonalzó volt a legfontosabb eszköz ahhoz, hogy kultúrák, vallások, nemzetek sorsában igazságot tegyenek a nagyhatalmak az Oszmán Birodalom egy részének felosztása során. A rövid 20. század elején elrontott nagyhatalmi politikának ma számos negatív hatását érezzük.

Mindeközben a világ jelentős mértékben meg is változott. Az információk jelen időben, mindenki számára rendelkezésre állnak. Az emberiség története számára fontos cselekmények egyre nagyobb része a virtuális térben zajlik. Miközben egyre nagyobb a konfliktusok lehetősége,³ egyre nagyobb a megfordulás lehetősége is. Világossá vált, hogy a társadalmi valóságunk nem annyira egy gép, mint inkább egy élőlény működéséhez hasonlítható. Ez a paradigmaváltás felhívja a figyelmet arra, hogy az egyének sokaságának tevékenysége összetett, önszabályzó, dinamikus valóságot teremt, amelyet nem lehet egyszerűen sablonokba illeszteni. Az egyéni akaratok összessége egy új, önálló, élő valóságot hoz létre. Sosem volt még ennyire fontos feladata minden egyes embernek, hogy személyesen álljon ki a béke, mint *ultima ratio* mellett.⁴

Az 1989. év után

Ez az év a *par excellence* töréspontnak tűnt a 20. században, különösen is a közép-európai történelemben. A töréspont lényege abban állt, hogy a törés virtuális volt. Amit mindenki véglegesnek gondolt, arról napjainkra kiderült, csak egy eleme az egyre gyorsuló ütemben haladó változásösszességnek, amelynek gyökere az I. világháborút megelőző okokig nyúlik vissza. Egyre világosabb, hogy a rövid 20. század még nem ért véget, az események egyre kiszámíthatatlanabb módon pörögnek előtünk a már eltemetett 20. század lendületének erejéből. Mindez jól érthető annak a fényében, hogy a posztmodern mint korszak nem választható el a moderntől (annak jelentős felgyorsulásának tekinthetjük), ahogy ezt Lyotard fogalmazta meg: „Meghökentő felgyorsulás, a nemzedékek egymás sarkára hágnak.”⁵ Úgy tűnik, fokozottan vissza kell irányítanunk a figyelmet a már lezártak tekintett történelmünkre, hogy valamiféle gyógyírt találjunk az aktuális problémáinkra.⁶ Mivel a korábban biztosnak

² <http://www.law.fsu.edu/library/collection/LimitsinSeas/IBS094.pdf>

³ Weik, M.; Friedrich, M.: *Der größte Raubzug der Geschichte: Warum die Fleißigen immer ärmer und die Reichen immer reicher werden*, ISBN 9783828829497, Kindle edition.

⁴ Weik, M., Friedrich, M., *Der Crash ist die Lösung: Warum der finale Kollaps kommt und wie Sie Ihr Vermögen retten*, ISBN 9783847905547 Kindle edition. (A megoldás: 1, képzés és nevelés, 2, felelősség, 3, érték, morál, etika, 4, alázat és hála, 5, szeretet és bizalom. Kiemelt jelentőségű a család szerepe.)

⁵ Lyotard, J-F., *The Postmodern Condition*, http://www.abdn.ac.uk/idav/documents/Lyotard_-_Postmodern_Condition.pdf, Válasz a kérdésre: Mi a posztmodern (1982).

⁶ „Was den Westen vom Sowjetimperium trennte, war politisch, ideologisch und für die allermeisten auch moralisch eine klare Angelegenheit. Heute dagegen haben viele den Eindruck, dass die ganze Welt in Aufruhr ist und Halt und Orientierung gebende Gewissheiten zerfließen. Die Welt ist ein riesiger Schauplatz von Krisen und Konflikten geworden, auch von Konflikten, die man bis vor kurzem noch nie wahrgenommen, von deren Beteiligten man bis vor kurzem nichts gehört hatte (wer kannte die Yeziden?). Noch nie hat es außerdem so viele Krisen unterschiedlicher Art an so vielen Orten in der Welt gegeben; und Gegensätze haben Hochkonjunktur – auch das steht hinter der Sehnsucht nach der Vergangenheit.“

vélt pontok napjainkra szétporladtak, kénytelenek vagyunk az utolsó bizonyosságig visszaásni. Ez a bizonyosság pedig minden kétséget kizáróan a 20. században, vagy éppen azt megelőző korokban található. Történészeink feladata, hogy egy új világot segítsenek összerakni, – a múlt tényeiből okulva – amelyik nem kihasználja az egyént, hanem annak a méltóságát ragadja meg. Ezzel szemben napjainkra csak azt tapasztaljuk, hogy minden bizonytalan szimulákrummá vált, a „térkép előbbre valóbbá vált a területnél”.⁷ Ennek a folyamatnak a kiindulópontja az embernek arra irányuló törekvése, hogy az Isten kezéből a sajátjába vegye a sorsát. Felmentettük Istent a történeti felelősség alól, és magunk, az emberi észre támaszkodva teremtettünk új világokat. A „metafizikai illúzió” helyett az emberi értelem hozott létre új illúziót⁸ az alábbi következményekkel:

„*«A háború: béke» – mondotta Orwell. Itt is két differenciális pólus nyomódik vagy fordul egymásba. Az ellentmondások ezen egyidejűsége minden dialektika azonnali paródiája és halála. Teljesen figyelmen kívül hagyhatjuk egy háború igazságát, azaz hogy befejeződött, mielőtt még célját elérte volna, hogy véget vettek a háborúnak annak kellős közepén, vagy, hogy talán el sem kezdődött soha. Más események (az olajválság stb.) sem kezdődtek el soha, csupán, mint mesterséges bonyodalmak léteztek, a történelem, a katasztrófák és a válságok absztraktumai, Ersatz-jai, artefaktumai, melyek célja, hogy fenntartsanak egy hipnotizált történeti beruházást. Minden média és hivatalos információ-forgatókönyv csak azért van, hogy fenntartsa az eseményszerűségnek, a tétel valódiságának, a tények objektivitásának illúzióját. Minden esemény – a „hatalmon” levő kommunisták Itáliában, Gulag és a szovjet disszidensek posztumusz, retrospektív újrafelfedezése (annak mintájára, ahogy a közelmúltban a haldokló etnológia újra felfedezte a vadak elveszett „másságát”) – visszafelé olvasandó. Vegyük észre, hogy mindezek a dolgok későn jöttek, egy megkésétt történelemmel, egy késés spirállal, már régen elvesztették értelmüket és csak a jelek mesterséges pezsgéséből élnek. Mindeme események logika nélkül követik egymást, a legellentmondásosabb dolgok teljes egyenlőségében, következményeik teljes közömbösségében (de nincsenek is következményeik: az események látványos fejlődésük közben elenyésznek).*”⁹

Az események logikátlansága aggasztó, az emberi kapcsolatok egy látszólag értelmezhetetlen valóságot tárnak fel. A pénz fokozódó koncentrációja talán az egyetlen biztos tény pillanatnyilag a világban.

Lépünk vissza az időben és vizsgáljuk meg a fordulópontokat:

Klaus-Dieter Frankenberger: In der Ära der Krisen und Konflikte; *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, <http://www.faz.net/aktuell/politik/wie-wird-die-welt-2015-in-der-ära-der-krisen-und-konflikte-13348598.html>

⁷ Jean Baudrillard, A szimulákrum elsőbbisége, Jean Baudrillard: *Simulacres et simalation*. Paris, 1981, 1–30.

⁸ Weisz Gy., Az ész trónfosztása kritikája, in *Studia Wesprimiensia*, 1999, I. és II.

⁹ Uo.

Az 1989. év

II. János Pál pápa a katolikus egyház történetén keresztül írta le a társadalmi változásokat.¹⁰ Ő maga is, mint posztmodern személyiség, jól látta a szabadpiaci gazdaság (liberális demokrácia) világméretű győzelmét.¹¹ „A változásokat kiváltó legfőbb tényező kétségtelenül a munka jogának megsértése volt.”¹² Ezzel együtt azonban tisztában volt azzal a ténnyel is, hogy a gazdasági vonatkozások csak az egyik szempontját jelentik a társadalmi változásoknak.

„Ennek a válságnak a másik összetevője kétségtelenül az egész gazdasági rendszer hatékonyságának hiánya, amit nem szabad pusztán technikai problémának tekinteni. Sokkal inkább gazdasági következménye a kezdeményezésre, a tulajdonra, a szabadságra vonatkozó emberi jogok megsértésének. Ehhez járul még a kulturális és nemzeti szempont: nem lehet ugyanis megérteni az embert, ha kizárólag a gazdaság oldaláról közelítik meg, de pusztán osztályhoz tartozása alapján sem határozható meg. Tudniillik sokkal teljesebben fogható fel az ember, ha kulturális környezetébe helyezzük, figyelembe véve nyelvét, történelmét, valamint a lét alapvető tényeivel – a születéssel, a szerelemmel, a munkával és a halállal – kapcsolatos állásfoglalását. Minden kultúra középpontjában az a magatartás áll, ahogyan az ember a legnagyobb titokhoz, Isten titkához viszonyul.”¹³

Ezzel együtt azonban nagyon nagy az az bizalom, amelyet az enciklika az emberi jószágba és a fejlődés lehetőségébe vet. (Tudva persze az ember rosszra hajló természetéről is.)¹⁴

Úgy tűnt,

„a Jaltai Egyezmény által rögzített európai rendet csak egy másik háborúval lehet megrendíteni. S mégis elsöpörte azt az emberek erőszakmentes akciója, akik nem engedtek az erőszak hatalmának és lépésről lépésre sikerült megtalálniuk az igazság melletti tanúságtétel hatékony formáit. Ez lefegyverezte az ellenfelet, mivel az erőszak mindig szükségét érzi annak, hogy hazugsággal mintegy legitímálja magát.”¹⁵

Napjainkra viszont világossá vált, a jó szándék bizony túl kevés ahhoz a definiálatlan közösségi erőhöz¹⁶ képest, amely egyre nagyobb egyenlőtlenségekhez, az erőforrások egyre markánsabb koncentrációjához vezet. Az általában vett nemes célokon túl új szempontokat kell figyelembe venni. Az emberi értelem az elmúlt évtizedekben

¹⁰ A katolikus egyház tanítóhivatali dokumentumainak történeti elemzése államelméleti szempontból is jelentős lehet. Hazánkban erre az elsők között Bertalan Péter irányította rá a figyelmet. Bertalan P.: *Provida Mater, Egy rejtőzködő enciklika magyarországi utóélete*, Győr 2009.

¹¹ Appiagnanesi, R., *Nesze neked Posztmodern*, Budapest 1995, 154–155.

¹² *Centesimus Annus*, 23.

¹³ *Centesimus Annus* 24.

¹⁴ *Centesimus Annus* 25.

¹⁵ *Centesimus Annus* 23.

¹⁶ 2014 végén az egyik legbefolyásosabb személy, a popénekes Lady Gaga a társadalmat így írta le: „A ti lelketekben a konzumizmus irányít, az enyémben az örület.”

jól felismerte és leírta a társadalom, mint rendszer működésének elemeit. Ebben a folyamatban elévülhetetlen érdemei vannak a strukturalizmusnak ill. Niklas Luhmann-nak. A valóság viszont ennél jóval komplexebb. Ahogy a mondás tartja, a rendszer elemeinek tudásán túlmenően fontosabb a kapcsolatok ismerete, a mások közti viszonyok/találkozások felismerése, amit bölcsességnek tekinthetünk. Ha pedig ennek a bölcsességnek a segítségével képesek vagyunk önmagunk megismerésére is, az már a megvilágosodásnak számít.¹⁷ A tudáson túllépve egyre nagyobb szükségünk van a közösséget szem előtt tartó bölcsességre és a konzumizmuson túlmutató, a bennünk lévő örök értéket felfedező önismeretre. Ez a két pillér lehet az, amelyre a jövő felépíthető.

A béke nem jöhet el, és a tényleges fordulat, a rövid 20. század lezárása nem történhet meg az egyenlőtlenség fokozódásával egyidejűleg. „A béke és a felvirágzás ugyanis az egész emberi nem közös java, s ezért nem lehet azokat tisztességesen és tartósan élvezni más népek vagy nemzetek kárára, megsértve jogaikat, vagy elzárva előlük a jólét forrásait.”¹⁸ Mindezzel egyidejűleg fontos az egyének méltóságának a megőrzése is:

„Nemcsak arról van szó, hogy minden népet olyan szintre kell emelni, mint amilyen ma a gazdagabb nemzetek élnek, hanem arról is, hogy közös munkával emberhez méltóbb életet teremtsünk, hogy valóban növekedjék minden ember méltósága és kreativitása, valamint az a képessége, hogy megfeleljen hivatásának, következésképpen az abban megnyilvánuló isteni hívásnak.”¹⁹

Már a *Centesimus annus* enciklika 1991-es kiadása idején is érződött, hogy ezeknek a céloknak a megvalósítása nem lesz egyszerű. A megfogalmazott veszélyek mindegyike napjainkra teljes valójában öltött testet.

*„a) mert a totalitarizmus és az önkényuralom régi formái még nem teljesen semmisültek meg, és fennáll újraéledésük veszélye
b) mert a fejlett országokban néha erőteljes propaganda folyik a tisztán haszonelvű értékek mellett, az ösztönök fékezetlen kiélésére és az élet élvezetére serkentve, ami megnehezíti az emberi lét értékei helyes sorrendjének felismerését és elismerését;
c) mert egyes országokban a vallási fundamentalizmus új formái jelennek meg, amelyek – leplezve vagy leplezetlenül – megtagadják a többségtől eltérő hitet valló polgároktól polgári és vallási jogaik teljes körű gyakorlását, megátolják, hogy kulturális eszmecserékben vegyenek részt, és korlátozzák az egyház jogát... Semmiféle valódi fejlődés sem lehetséges, ha nem tisztelik az embernek azt a természet adta jogát, hogy megismerhesse az igazságot és az igazság szerint éljen.”²⁰*

¹⁷ A rendszer elemeinek ismerete a tudás, a kapcsolódásuk ismerete a bölcsesség. A bölcsesség mások ismerete, a megvilágosodás önmagunk ismerete.

¹⁸ *Centesimus annus* 27.

¹⁹ *Centesimus annus* 29.

²⁰ Uo.

Az 1989. év előtt

A *Centesimus annus* kezdetű enciklika az 1891-ben XIII. Leó pápa által kiadott enciklikára hivatkozik. Ez az enciklika közel 50 év késéssel kezelte a modern kor egyik legfontosabb jelenségét, a munkásosztály kialakulását. Ezzel együtt kijelentései időtállóak, jól írják körül azt a helyzetet, amelyik napjaink konfliktusainak is a forrásai.

„A múlt század vége felé az Egyháznak szembe kellett néznie egy történelmi folyamattal, amely egy ideje elkezdődött már, de kritikus pontját akkor érte el. Ennek a folyamatnak meghatározó tényezője volt – az uralkodó ideológiák sokirányú befolyásán túl – a politikai, gazdasági és szociális téren, nemkülönben a tudományok és a technika világában bekövetkezett gyökeres változások sora. Politikai téren ezek a változások azt eredményezték, hogy új felfogás alakult ki a társadalomról és az államról, következésképpen a tekintélyről is. Eltűnőben volt egyfajta hagyományörző társadalom, és kialakulóban volt egy másik, amelyet az új szabadságjogokba vetett remény, de egyúttal az igazságtalanság és a szolgaság új formáinak veszélye is jellemezett. Gazdasági téren, ahol a felfedezések és a tudományok eredményeinek alkalmazása együtt hatottak, lépésről lépésre haladva elértek a fogyasztási javak termelésének új struktúráihoz. Új tulajdonforma jelent meg, a tőke, és a munka egy új formája, a bérmunka. Ez utóbbit a futószalagon való termelés jellemezte, tekintet nélkül a munkás nemére, életkorára vagy családi állapotára, s kizárólag a hatékonyságot vette figyelembe, hogy növelje a hasznot. Így a munka áruvá vált, amelyet a piacon szabadon lehetett venni és eladni, és amelynek árát csak a kereslet és a kínálat szabta meg, tekintet nélkül a munkás és családja eltartásához szükséges létminimumra.”²¹

Alapvető probléma, hogy az emberek a javak használatát egyre önzőbb módon közelítették meg, elfelejtve a klasszikus tomista kijelentést: az ember a rajta kívül álló dolgokat nem úgy birtokolja, mint a sajátját, hanem mint közöset. Ennek lett a következménye a munkásság egyre szegényebbé és kiszolgáltatottabbá válása. Ebben az időben a munkássággal szemben még egy, személyekhez köthető csoport állt: a tőkés. Napjainkra ez a csoport jelentősen kisebb és teljesen személytelen lett. Multinacionális pénzügyi érdekszférák szereznek egyre nagyobb befolyást. Ezeket az erőket már nem lehet egyes személyekhez kötni, ezek az erők az egyes egyéneken túlmutató rendszerek működésének szükségszerű következményei, ennek következtében működésük kiszámíthatatlan. Csak a rendszer célja ismert: minél nagyobb koncentráció.²² A technológiák maximális kihasználása a források koncentrálása érdekében. Ebben a folyamatban az emberi arc eltűnik.

Ennek pontosan az ellenkezője az, amit a *Rerum novarum* enciklika megfogalmaz. Eszerint a felesleget nem egyre nagyobb mértékben koncentrálni kell, hanem

²¹ *Centesimus annus* 4.

²² 2014-ben a világ vagyonának 44%-át a világ népességének 0,7%-a birtokolja az egyes szintekre való átlépéshez egyre több pénzre van szükség, miközben az egyének vagyonának mediánja nem nő. A világ leggazdagabb 50, 10 és 1 százalékának minimális vagyona egyre nagyobb szinteket ér el. Komoly elosztási problémákat jelenthet, hogy a medián vagyon nem nő, vagy folyamatosan csökken, azaz egyre kevesebb a lehetőség a szintek közti mozgásra. <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>

szét kell osztani. Teljesen értelmetlen az (egyébként virtuális) pénz- (tőke-) koncentráció, mivel az abba vetett hit az egyenlőtlen társadalomban konfliktusok formájában gyorsan megkérdőjeleződik, kiderül a virtuális térben nyilvántartott számokról, hogy azok valóban csak virtuális számok. A Nagy Koncentrációt elsöpri a szegények tömege. Az egyéni tudatokat meghaladó koncentráció folyamatát csak a tényleges közösségi kapcsolataink kiépítésén és önmagunk lényegének megismerésén keresztül állíthatjuk meg. Képesse kell válni az önzetlenségre. 1891-ben ezt így írta le XIII. Leó:

„Ez a tan azon a felfogáson alapul, amely élesen megkülönbözteti a pénz jogos birtoklását annak jogos felhasználásától. Magántulajdon birtoklása – mint főntebb láttuk – az ember természetes joga, s ezt a jogát különösen a társadalmi életben nem csak szabad gyakorolnia, hanem ennek gyakorlása elháríthatatlan szükségszerűség is. „Magántulajdont birtokolni szabad, sőt az emberi élethez szükségszerű is” (Sth II-II, 66, 2). Ha azonban azt kérdezzük, hogy a javak felhasználása milyen legyen, az Egyház habozás nélkül így felel: „az embernek nem szabad rajta kívül álló dolgokat sajátjának tekintenie, hanem közösnek, azaz szükség esetén könnyen ossza meg másokkal. Ezért mondja az apostol: az evilági gazdagoknak parancsolt meg..., hogy legyenek szívesen adakozók, osszák meg javaikat.” (II-II, 66, 2.) Természetesen senki sem tartozik másnak abból adni, ami saját vagy övéi szükségleteit elégíti ki, sőt még abból sem, amire tisztességes és társadalmi állásához illő megélhetéséhez formál igényt, „mert senki sem köteles nem megfelelő módon élni” (II-II, 32, 6). Ha azonban szükségleteinkről, illetve a társadalmi helyzetünknek megfelelő élet-színvonalról már gondoskodtunk, kötelességünk, hogy a feleslegből a szűkölködőknek adjunk.”²³

Ebben a feladatban nagy szerepe van az államnak azáltal, hogy igazságos közteherviselési rendszert alakít ki, hogy megakadályozza a korrupciót, hogy támogassa az állampolgárok önszerveződéseit. Erős autonóm állam nélkül a társadalmi igazságosság aligha valósítható meg. Más kérdés, hogy az egyensúlyok itt is könnyedén felbillegjenek. Szomorú példákat mutatott erre bőven a még nem lezárult 20. század.

Az már biztos, hogy a fogyasztás extázisa nem vezetett sehová. Az is biztos, hogy mára elfogytak az emberi életből a bizonyosságok. A stabilitás narratívái az állammal, munkahellyel, családdal, fogyasztással, igazsággal kapcsolatban megszűntek. Helyettük fokozatosan élesedő konfliktusokat találunk. Az idei év katasztrofapontjai közül az első a növekvő egyenlőtlenség. Ezt követi az egyre nagyobb munkanélküliség, az erősödő nacionalizmus és a bevándorlás. Mintha csak újraélnénk 1891-et.²⁴

1950-ben Braudel még a civilizációk közötti eligazodás képességét tartja a túlélés szempontjából lényegesnek.²⁵ A valóságban azonban a civilizációk megismerésén túl a civilizációk kapcsolatrendszerit kell megismernünk. A kapcsolódási pontokat pedig nem definiálhatjuk egyszerűen a pénz áramlásán keresztül. Új, személyes kapcsolatokra és új személyes önazonosságra van szükség.²⁶ A bölcsességem az em-

²³ *Rerum novarum* 19.

²⁴ <http://reports.weforum.org/outlook-global-agenda-2015/>

²⁵ Huntington, *A civilizációk...*, 47.

²⁶ A kapcsolódási mintázatok jól leírhatók matematikai modellekkel is. Vö.: Eason, T.; Cabezas, H.: Evaluating the sustainability of a regional system using Fisher information in

beri kapcsolataim. A megvilágosodásom önmagam tényleges (örök) értékeinek az ismerete. A pénzem pedig csak és kizárólag eszköz a bölcsességem és megvilágosodásom előmozdítása érdekében. Ahogy Szókratész mondja a védőbeszédében: nem a vagyonból lesz az erény, hanem az erényből a vagyon. Önmagad jobbá tetele pedig megelőz minden más szempontot.

---

the San Louis Basin, Colorado, *Journal of Environmental Management* 2012, 41-49; Wu He, Zha S., Li, L., Social media competitive analysis and text mining: A case study in the pizza industry, *International Journal of Information Manegement*, 2013, 464-472, Hidalgo, C. A.; Hausmann, R.: *The building blocks of economic complexity*, 2009, 10570-10575. www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0900943106